

BOSHLANG'CH SINFLARDA IJODIY TASAVVURNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Gayibnazarova Rayhona Xaydarovna

Samarqand shahar 42-maktab boshlangich sinf o'qituvchisi

Aannotatsiya: ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda ijodiy tasavvurni rivojlantirish, ijodiy tasavvur va uning imkoniyatlari hamda boshlang'ich ta'lim rivoji xususidagi fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ijodiy fikrlash, ijodkorlik, ongli fikrlash, ko'nikma, malaka.

Аннотация: В этой статье рассматриваются вопросы развития творческого воображения в начальном образовании, творческого воображения и его возможностей, а также развития начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, творческое мышление, креативность, сознательное мышление, навыки, компетенции.

Aannotation: this article provides ideas on the development of creative imagination, creative imagination and its possibilities in primary education and the development of primary education.

Keywords: elementary education, creative thinking, creativity, conscious thinking, skills, competence.

KIRISH Istiqlol tufayli jahonga yuz ochgan O'zbekiston Respublikasi uchun bugun dunyodagi taraqqiy etgan xorijiy davlatlar ta'lim tajribasini o'rganish va bizga ma'qullaridan foydalanish imkoniyatlari g'oyat keng bo'lib, bu borada mamlakatimizda olib borilayotgan keng qamrovli ishlar diqqatga sazovordir. Ta'lim-tarbiya tizimining bugungi kundagi asosiy vazifasi o'sib kelayotgan yoshlarni vatanparvar, zamonaviy bilim, k'nikma va malakalarni o'zlashtirgan hamda jamiyatda o'z munosib o'rnini egallashga qodir bo'lgan — komillikka intiladigan barkamol avlodni voyaga yetkazishdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilaridan o'z ko'nikma va malakalarini nazorat

qilish va obyektiv tarzda baholay olishga oid ma`suliyat ham shakllangan bo`lishi kerak. O`quvchining o`zi berilgan o`quv materiallarni modellashtira olish ko`nikmasiga ega bo`lishi lozim. Bu jarayonda bolaning o`zi mustaqil tarzda har qanday sxema, model bo`la olmasligini tushunib yetishi kerak, bir so`z bilan aytganda, unda faraz qila olish ko`nikmasi hosil bo`lishi lozim. Kichik maktab yoshida o`qishga, o`rganishga yo`naltirilgan faoliyat yetakchi mavqega ega bo`ladi. Shu bilan bir qatorda kichik maktab yoshidagi o`quvchilarning rivojlanishida o`yin, sport, ijodiy faoliyat ham muhim o`rin tutadi. Lekin o`qish, o`rganish, yani ta`limiy faoliyat boshqa barcha faoliyat turlarini muayyan bir maqsadga – bolani mujassam rivojlantirish maqsadiga yo`naltirishi lozim. Jumladan, nutq va savodxonlikni rivojlantirishga, jismoniy taraqqiyotni ta`minlashga va boshqalar. Zamonaviy boshlang`ich ta`lim jarayonida bolalarni rivojlantiruvchi xarakterga ega bo`lgan ta`lim tizimi tadbiiq qilinadi. Unda kichik maktab yoshidagi bolalar o`z yosh xususiyatlari va tafakkur hamda ruhiy taraqqiyot darajalari o`zlashtirish imkonini beradigan ta`limiy faoliyatga kirishadilar. Qaysiki, bu faoliyat o`quvchilar uchun yetakchi faoliyat bo`lib hisoblanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda o`qish hamda o`rganishda qaratilgan faoliyatning shakllanishida, har bir o`quv predmeti bo`yicha nazariy bilimlarni egallash arayonida ularning ongi va tafakkuri jadal tarzda rivojlanadi. Bu ong va tafakkur o`z xarakteriga ko`ra nazariy hamda ilmiy tushunchalarni o`zlashtirish natijasida vujudga kelgan ong va tafakkur bo`lib, bolaning jadal tarzda taraqqiy etishini, dunyoqarashining rivojlanishini ta`minlaydi. Shu asosga ko`ra, boshlang`ich ta`limning bosh maqsadi kichik maktab yoshidagi o`quvchilarda ta`lim olishga, o`rganishga qaratilgan faoliyatni shakllantirish asosida ularni tarbiyalash hamda shaxsiy imkoniyatlarni ro`yobga chiqarishdan iborat.

“Yangi O`zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi”, degan ezgu g`oya asosida bu sohada katta ishlar amalga oshirilmoqda. So`nggi yillarda yuzlab zamonaviy maktablar barpo etildi. Prezident maktablari, ijod maktablari hayotimizga kirib keldi, ixtisoslashtirilgan maktablar tarmog`i kengaytirildi. Yangi darsliklar va o`quv qo`llanmalari yaratildi. O`qituvchi va murabbiylarning mehnat sharoitlarini yaxshilash, malakasini oshirishga alohida e`tibor qaratilmoqda. Xususan, o`tgan davrda muallimlarning oylik ish haqi o`rtacha 2,5 baravar oshdi. Jumladan, chet tili,

axborot texnologiyalari, matematika, kimyo, biologiya bo'yicha milliy va xalqaro sertifikatini bor o'qituvchilarga ustama, chekka hududga borib ishlagan muallimlarga alohida to'lov joriy etildi. Natijada 6 million so'mdan 10 million so'mgacha maosh oladigan o'qituvchilar soni 23 mingga yetdi, 10 million so'mdan yuqori oylik oluvchilar 1 mingdan oshdi. Maktablar yuklamasini kamaytirish maqsadida 700 ming o'quvchi o'rni yaratildi. Bu – avvalgi yillarga nisbatan 15 baravar ko'p. Oliy ta'limda ham qamrov 4 barobar oshirilib, yoshlar uchun imkoniyatlar kengaytirildi.

Zamonaviy boshlang'ich ta'lim uchun istiqbolli, ustivor yo'nalishlardan biri bu shaxsning umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash asosida rivojlantirishdan iboratdir, yani har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilgan tarbiya jarayonidir. Bugungi kunda o'zida ta'lim-tarbiya elementlarini mujassamlashtirgan boshlang'ich ta'lim jarayoni tashkil etish dolzarb mavzulardan biridir. Kichik maktab yoshidagi bolalarni o'qitish va ulardan milliy hamda umuminsoniy tarbiya elementlarini singdirish yo'li amaliy jihatdan tadbiiq qilinishi lozim. Bu o'rinda milliy axloq tarbiyasi, ma'naviy, ruhiy hamda milliy nafosat va jismoniy tarbiya boshlang'ich ta'lim bosqichida ustivor ahamiyat kasb etishi lozim. Bunda o'quv material shaklida berilgan ta'limiy matnlarda o'quvchilarda turli shakllarda axloqiy – ma'naviy tarbiya va milliy nafosat meyorlarini, diniy hamda umuminsoniy qadriyatlarni singdirish nazarda tutiladi .... Boshlang'ich ta'lim jarayonida ona tili va matematika ta'limining ahamiyati beqiyosdir. Boshlang'ich ta'limning mazmuni birinchi navbatda bilish jarayonining yaxlitligi va maqsadga yo'naltirilganligi bilan ta'minlanishi kerak.

ASOSIY QISM

Har bir dars bolaning qobiliyatining uchqunlarini alangalata oladigan kichik ixtiroday o'tishi zarur. Atrofdagi olam va o'zini anglashdagi kichik yutuqlar ham butun o'quv faoliyatini g'aroyib va maftunkor qiladi. Bolalar uchun sinfdoshlari oldida o'zini ko'rsata olishi, nimalarga qodirligini isbotlay olishi juda muhim qirra hisoblanadi. Buning uchun ularga imkoniyat yaratish zarur. 1-sinflarda mashg'ulotlarni o'quvchilar tasavvur yordamida tugamas sayohat tarzida tashkil qilish mumkin. O'quvchilar

dastlabki xayolot usullarini o'rganishadi va bular asosida qiziq voqealar, hikoyalar, topishmoqlar, she'r va ertaklar yuzaga keladi. Bolalar ijodiyoti o'quv jarayoniga bog'liq ravishda borgan sari boshqariluvchan bo'lib boradi. O'quv yilining oxiriga kelib o'quvchilar mustaqil ravishda hikoya va ertak tuzish usullarini yetarli darajada o'zlashtirgan bo'lishlari kerak hamda tizimlarning ichki tuzilishi bilan tanishib, ularning bo'linmalari va nima uchun xizmat qilishini o'rganish uchun dastlabki qadamlar qo'yilishi kerak. 2-sinfda o'quvchilar ancha narsalarni mustaqil bajara oladilar. O'quv yili so'ngida o'quvchilar dars mavzusi bilan bog'liq tayanch so'z va tushunchalar asosida kichik hikoya, voqea, ertaklarni tuza oladigan bo'lishlari kerak. Bu davrda bolalar mustaqil ravishda tizimlarni topish, ularning qanday bo'limlardan tuzilganini, qanday xususiyatlarga va belgilarga ega ekanligini, nima uchun xizmat qiladi va boshqa tizimlar orasidagi bog'liqligini anglab yetishi zarur. 3-sinfda o'quvchilar faoliyat muhiti turli-tuman bo'ladi. Bolalar darslikdagi mavzular asosida tuzgan yangi o'quv hikoya yoki turli fanlarga bog'liq ertaklardan yangi «Ertaklar kitobi» shakllanadi.

Tizimlarni bo'limlarga bo'lish va tizimlararo bog'liqlik ko'nikmasi avtomatik darajaga yetkaziladi, 3-sinf o'quvchilari faoliyatining asosiy yo'nalishi kartotekalar yig'ish izchilligini bila olishlaridir. 3-sinf o'quvchilarining qiziqishlari turli-tuman bo'lib, ular o'zlarini qiziqtirayotgan sohalari bo'yicha javob olishni xohlashadi. Berayotgan savollar va javoblari esa turli sohalardan bo'lishi mumkin. 4-sinfda o'quvchilar oson va erkin holda turli hikoyalar va ertaklarni tuza oladilar. Ular orasida maktab dasturiga mos «Ertaklar kitobi» tuziladi. O'quvchi tizim bo'limlarini saralashni va xususiyatlarini erkin holda amalga oshiradi. Lekin 4-sinfda asosiy ish tadqiqotchilik faoliyati va kartoteka tuzishga qaratilgan bo'ladi. Tushunchaviy fikrlashni qanday shakllantirish kerak? Bolalar ijodiy faoliyatining natijasida egallangan malakalarning natijasi shubhasiz turli turdagi tahlillar o'tkazish imkoniyatini yaratadi. Ruhshunos ruhiy tahlil yoki bolalar ijodining ruhiyatini o'rganishning muhim manbalarini topadi. Tilshunos bolalar folklorini o'rganish uchun boy manbaga ega bo'ladi. Sotsiolog madaniy-etnik muhit va bolalar ertaklari orasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganadi. Bu qaydnomani uzoq davom ettirish mumkin. O'qituvchi bolalar ertak, topishmoq va

maqollarning tahlilini qaysi usullari uzluksiz va ilmiy fikrlashni shakllantira olishiga qiziqish uyg'otadi.

XULOSA

Yer yuzidagi eng murakkab va noyob mavjudot - bu insondir. Yashash qonunlari uni atrof-olamni o'zgartira borib, ko'nikib qolingan hayotni ta'minlash uchun uzluksiz fikrlash va ijod qilishga majburlaydi. Insonni fikrlash va ijod jarayonlari yetarli darajada rang-barang va murakkab bo'lib, tor ma'noda uni barcha xossalarini va qonuniyatlarini aniq tavsiflash qiyin. Shu sababli ijodiy fikrlashning aniq ilmiy ta'rifi bugunga qadar mavjud emas. Shuning uchun bo'lsa kerak, fikrlash nazariyasining ko'zga ko'ringan namoyondalari ham fikrlashning bu noyob turini mahsuldor yoki intuitive fikrlash bilan bir o'ringa qo'yib qo'yadilar. Fikrimizning dalili sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

«Ijodiy (mahsuldor) fikrlash tarixi va muammosi yetarli darajada aniq ifodaga ega emas. Ismi eslatilishi bilan «mahsuldor fikrlash» atamasi yodga tushuvchi Vertgeymer ham bu muammoni zarur aniqlik bilan ayta olmadi». Ijodiy fikrlash bir qancha tomonlari bilan tanqidiy fikrlashga yaqin. Shunga ko'ra Devid Klusterning maqolasidagi tanqidiy fikrlash haqida bildirgan qimmatli fikrlaridan moslashtirib foydalanish mumkin. Birinchidan, tanqidiy fikrlashga o'xshash ijodiy fikrlash atamasi juda ham ko'p turli parametrlar (mahorat, faoliyat turlari va hokazo) ni o'z ichiga olganligi uchun uning aniq ta'rifini berish oson emas. Fikrlash nazariyasi borasida qilingan ishlar yana ijodiy jarayonni bir necha bosqichlardan (ko'p hollarda uchtdan to'rtagacha) iborat deb xulosa chiqaradi. Turli mualliflar tomonidan taklif qilingan bu bosqichlar, asosan, tafsilotlari tomonidagina farqlanib, umumiy ko'rinishda ularni taxminan quyidagicha tasavvur qilish mumkin:

Birinchi bosqich (ongli ish)— tayyorgarlik - yangi g'oyani yalt etib paydo bo'lishidan oldin bajariladigan alohida faoliyat holati.

Ikkinchi bosqich (anglab yetilmagan ish) - pishib yetilish – muammoni «yechish» ustida bajariladigan anglanmagan ish, yo'naltiruvchi g'oyaning inkubatsion davri.

Uchinchi bosqich (anglanmagan holatni anglangan holatga aylantirish) - ilhomlanish - anglanmagan ish natijasida ong doirasiga kashfiyot g'oyasining dastlabki - gipotetik holda tushunishi.

To'rtinchi bosqich (ongli ish) - g'oyani rivojlantirish, uni oxirgi ko'rinishda rasmiylashtirish va tekshirish.

Yuqorida aytilganlardan ijodiy fikrlashning intuitiv fikrlashdan farqi birmuncha oydinlashadi. Xo'sh, unda ijodiy fikrlashni fikrlashning boshqa turlari bilan o'xshashligi ham bormi? Ijodiy fikrlash, eng avvalo, bu, tanqidiy fikrlash kabi mustaqil fikrlashdir. Fikrlash mustaqil bo'lgandagina u ijodiy fikrlash bo'la oladi. Hech kim birov uchun ijodiy fikrlab bera olmaydi. O'quv jarayonida talabalar uchun mustaqil fikrlash va o'ta murakkab masalalarni ham mustaqil hal qilishga imkoniyat yaratish zarur.

Ikkinchidan, olingan axborot ijodiy fikrlash uchun boshlang'ich nuqta bo'lib, aslo oxirgi bekat vazifasini o'tamasligi zarur. Boshqacha aytganda, ijodiy fikrlash axborot, dalillarni olishdan boshlanadi. Yangi bilimlar ijodiy fikrlash uchun intilishni paydo qiladi. Ba'zida aytiladigan «Bo'sh kalla bilan o'ylab bo'lmaydi» - degan ibora shu yerda juda o'rinli. Chunki o'ylash uchun kallada biror narsa bo'lishi shart. Ijodiy fikrlashdek murakkab fikr yuritish uchun dalillar, g'oyalar, mavzular, nazariyalar, ma'lumotlardan iborat tog'dek «xom ashyo»ni qayta ishlash zarur.

Uchinchidan, ijodiy fikrlash masalani qo'yish va yechiladigan muammoni aniqlashtirishdan boshlanadi. Shunday pedagogikagina bugungi kun talabiga to'la javob bera olishi va unga iloji boricha tezroq o'tish zarurligi haqida birinchi Prezident I.A.Karimov shunday degan edi: «O'qituvchi-o'quvchi munosabatidagi

majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom egallashi juda qiyin kechyapti. O'qituvchining bosh vazifasi o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilishdan iboratligini ko'pincha yaxlit tushunamiz, afsuski, amalda tajribamizda unga rioya qilmaymiz».

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi O‘zbekiston
2. Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
3. A.Karimov. O‘zbekiston XXI asrga intilmoqda. T., O‘zbekiston. 1999.
4. Л. Н.Алексеева. Инновационные технологии как ресурс эксперимента/
Л. Н. Алексеева// Учитель. - 2004. - № 3. - с. 28.
5. С.М.Вохмянина. По системе Марии Монтессори/ С. Н. Вохмянина// Педагогический вестник. - 2002. - № 8 (299). - с.7.
6. Usmonova S. Ta’lim jarayonida noan’anaviy darslarga ijodiy yondashish usullari. – Buxoro: «Pedagogik mahorat» jurnali, 2005 yil, 2-son.
7. Davletshin M.G., Do’stmuxamedova Sh.A., Mavlonov M.M, To’uchieva S.M., «Yosh va pedagogik psixologiya». T. TDPU, 2004
8. <https://president.uz/oz/lists/view/6622>.